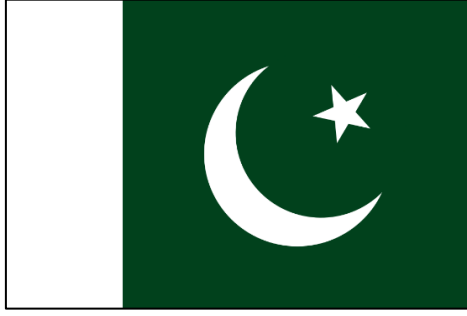

PAKİSTAN PAZAR BİLGİLERİ

T.C.
Ticaret Bakanlığı
Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliđi
Genel Müdürlüğü

İçindekiler

1. DIŞ TİCARET POLİTİKASI VE UYGULAMALARI	2
2. PAZARIN ÖZELLİKLERİ	9
3. ÖNEMLİ SEKTÖRLER.....	11
4. PAZARDA DİKKAT EDİLMESİ GEREKEN HUSUSLAR VE DİĞER BİLGİLER	14
5. ŞİRKET KURULUŞU VE İŐ YAPMA İLE İLGİLİ BİLGİLER	16

1. DIŞ TİCARET POLİTİKASI VE UYGULAMALARI

Dış Ticaret Mevzuatı (İthalat Rejimi, İhracat Rejimi)

Pakistan, ihracatı temel alan bir büyüme modeli seçmiş olmasına ve bu çerçevede bugüne kadar çeşitli teşvik, fiyat ve döviz kuru politikaları uygulamasına rağmen, ihracat rakamları ödemeler dengesini rahatlatacak ve ülke kalkınmasında lokomotif etkisi yapacak seviyelere çıkarılamamıştır. Nitekim son 10 yılın ihracat-ithalat rakamlarına göz atıldığından hemen hemen her yıl ithalatın ihracatın iki katı hatta bazı yıllarda iki kattan da fazla gerçekleştiği bir sürecin yaşandığı görülmektedir. Pakistan, pamuk-tekstil ve buğday, pirinç, deri mamulleri, cerrahi malzemeler, bakır, kuru gıda vb. gibi çeşitlenen, dar sayılabilecek bir üretim ve ihracat tabanına sıkışmış durumdadır. Ancak 2023 yılında ithalatı kısıtlayıcı bazı tedbirlerin uygulanmasıyla ithalat düşüş trendine girmiş ve ithalat 47,6 milyar USD'ye kadar düşmüştür.

Ülkenin özellikle enerji alımlarında yurt dışına bağımlı olması (özellikle Körfez ülkelerine) ve sanayileşmenin görece düşük olması sebebiyle birçok ürünün ithal edilmesi, Pakistan'ı sürekli olarak dış ticaret açığı sorunu ile karşı karşıya bırakmaktadır. 2021 yılında ülkenin dış ticaret açığı 44,2 milyar dolar, 2022 yılında yaklaşık 40 milyar dolar olarak gerçekleşirken, ithalat kısıtlamaları ve sıkı para politikaları sayesinde 2023 yılında ise 18,5 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu dış ticaret açığı, özellikle başka ülkelerde çalışan Pakistanlıların ülkeye gönderdikleri dövizler ile IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kurumlardan, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Çin gibi ülkelere alınan krediler aracılığı ile finanse edilmektedir. Yurt dışından işçiler tarafından gönderilen dövizler de cari açığın kapatılmasında önemli rol oynamaktadır.

Pakistan'ın ihracatının yaklaşık %55-60 oranını tekstil ürünleri oluşturmakta, ihracat sepetinin çeşitlendirilememesi ülkenin önemli sorunları arasında bulunmaktadır. Ayrıca, yıllık ihracatın yaklaşık yarısı geleneksel 6-7 ülkeye gerçekleştirilmektedir.

AB Parlamentosu 13 Aralık 2013 tarihinde Pakistan ile birlikte 10 ülkenin Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi (GSP+) programına dahil edilmesini onaylamış, bu çerçevede 1 Ocak 2014 tarihi itibarıyla tanınan avantajlar kapsamında Pakistan'ın AB ülkelerine ihracatı artış göstermiştir. Pakistan'ın AB'ye tercihli rejim kapsamındaki ihracatının %80'ini ise tekstil ve hazır giyim ürünleri oluşturmaktadır. 2023 yılı itibarıyla Pakistan'ın GSP+ statüsünün sonuna gelmiş, ancak bu statü geçen yıl sonunda Avrupa Parlamentosu üyelerinin çoğunluk oyuyla 2027 yılında kadar uzatılmıştır.

Pakistan, bölgesel ticaret serbestliğini amaçlayan önemli iki anlaşmaya taraftır. Bunlardan biri Pakistan, Türkiye ve İran'ın birlikte kurdukları Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'dır (ECO). Pakistan'ın üye olduğu diğer topluluk, Hindistan, Pakistan, Bangladeş, Sri Lanka, Nepal, Bhutan ve Maldiv Adaları'ndan oluşan Güney Asya Bölgesel İşbirliği Topluluğu'dur (SAARC). SAARC, Güney Asya Öncelikli Ticaret Anlaşması'nı (SAPTA) oluşturmuştur. Bunun dışında Pakistan'ın, Çin, Malezya ve Sri Lanka ile Serbest Ticaret Anlaşması; Endonezya, İran ve Morityus ile Tercihli Ticaret Anlaşması; Afganistan ile Transit Ticaret Anlaşması; ABD ile de Ticaret ve Yatırım Çerçeve Anlaşması bulunmaktadır. Söz konusu anlaşmalar çerçevesinde tercihli tarife uygulamaları fiyat rekabetinde ülkemiz firmaları açısından bir dezavantaj oluşturmaktadır. Bahse konu

anlaşmaların tam metinlerine ve detaylarına (<http://www.commerce.gov.pk/about-us/trade-agreements>) linkinden erişim sağlanması mümkündür.

Bu bağlamda 2022/Ağustos ayında Pakistan ve Türkiye arasında imzalanan Mal Ticareti Anlaşması'nın uygun bulunduğu dair 7436 sayılı kanun 01.02.2023 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanmış olup 01.05.2023 tarihi itibarıyla resmen yürürlüğe girmiş bulunmaktadır. Söz konusu anlaşmanın kapsamı eşyalarda iki ülke arasındaki ticaretin olumlu yönde ivme kazanacağı ve arzu edilen ticaret hacmine ulaşılabilmesi umudu her iki ülke kamuoyu beklentileri içinde bulunduğu gözlemlenmiştir. Nitekim iki ülke arasında karşılıklı anlaşma konusu bazı ürünlerde ticaretin yoğunlaştığı dikkati çekmektedir. Türkiye Pakistan'a 12'li GTİP bazında 261 üründe; Pakistan ise Türkiye'ye 8'li GTİP bazında 130 üründe taviz sağlamıştır.

Pakistan, siyasi ve askeri gerginlikler yaşamakta olduğu Hindistan ile çok sınırlı derecede ticaret yapmakta, ayrıca İsrail ile ticaret yapılmamaktadır.

Ülkenin temel olarak ihracat ve ithalat politikalarının ürün bazında yer şartlarının yer aldığı (kısıtlamalar, izinler, ülke-bölge bazlı koşullar vb.) ithalat ve ihracat düzenlemelerine aşağıdaki linklerden kolayca erişim yapılması mümkün bulunmaktadır.

S.RO. 544(I)2022 sayılı «Export Policy Order, 2022»

<https://tdap.gov.pk/wp-content/uploads/2022/09/EPO-2022-SRO-544-2022-dt.22.4.22.pdf>

S.RO. 545(I)2022 sayılı «Import Policy Order, 2022»

https://tdap.gov.pk/wp-content/uploads/2022/09/IPO-2022-SRO-No.-545I-2022-dt.-22.4-2022_compressed_compressed-compressed.pdf

2022 yılı yaz aylarında meydana gelen muson yağmurları ile Himalaya buzullarının erimesi (iklim değişikliği) etkisiyle yüzyılın en büyük sel felaketinde Pakistan'ın güney bölgelerinde (Sindh ve Balochistan eyaletleri) 1.700 ü aşkın insan hayatını kaybetmiş, çok sayıda büyük ve küçükbaş hayvan telef olmuş (800 bin civarı) tarım arazilerinin %30'undan fazlası sular altında kalmış, bunun etkisiyle pamuk, şeker pancarı, pirinç gibi temel tarım ürünlerinde %50'lere varan ürün/hasat kayıpları yaşanmıştır.

Özetle GSMH'nin %23'ünü tarımdan alan ve ihracat kalemleri arasında %17'sinin tarım ürünlerinin olduğu dikkate alınırsa yaz aylarında meydana gelen sel felaketi ülke için ekonomik açıdan olumsuz sonuçlara neden olmuş, kritik olan ekonomik gidişatı daha da derinden etkilemiştir. Nitekim, bağımsız kaynaklarca sel felaketinin sebep olduğu toplam zararın 30 milyar USD'yi geçtiği tahmin edilmekte olup ekonomik tablonun kötüye gidişinde söz konusu felaketin etkisinin büyük olduğu değerlendirilmektedir. Yoğun muson yaz yağmurları bazen şiddetli, bazen de orta ölçekli tahribata neden olarak ekonomiye her yıl kısmen zarar vermektedir.

Pakistan Merkez Bankası verilerine göre, 2023 yılı Mart ayı itibarıyla ülkenin kamu ve özel sektörün toplam 117 milyar USD dış borcu mevcuttur (Çin, IMF ve Körfez ülkeleri başta olmak üzere) mevcuttur. Dış borç/GSYH oranı ise %35 civarındadır.

Gümrük Vergileri

Pakistan'ın ithalatında uyguladığı gümrük vergileri %0 ile %100 arasında değişmektedir. Tekstil sektörü ürünleri %5-25 arasında değişen oranlarda gümrük vergisine, hazır giyim sektörü de %25 oranında gümrük vergisine tabidir. Alkollü içkiler sadece izin verilen şirketler tarafından ithal edilebilmekte olup, gümrük vergileri %90'dır. Düşük faturalandırma yaygın olduğundan kozmetik, kişisel bakım ürünleri ve bazı tüketim mallarında emsal gümrük değerleri ilan edilmektedir. Pakistan, ithal edilen mallar üzerinden, ülkemizdeki ilave gümrük vergilerine benzer mahiyette düzenleyici vergi almaktadır. Tüm ülkelere yönelik olarak yalnızca ithal mallar üzerinden alınan söz konusu düzenleyici vergiler, geçici süreyle uygulanmakta ve sınırlı sayıda ürünü kapsamaktadır. Düzenleyici vergilerin yalnızca ithal mallar üzerinden alınması, yerel ürünler ile rekabet zorluğu yaratmakta; ayrıca geçici süreyle uygulanmaları, Pakistan'ın gümrük vergilerinde öngörülebilirlik sorunu ortaya çıkarmaktadır.

Pakistan'daki gümrük vergisi oranlarına ülkenin vergi konularındaki yetkili kuruluşu olan "Federal Board of Revenue"nin (FBR) (<https://fbr.gov.pk>) sitesinden ulaşmak mümkündür.

Malum olduğu üzere, Pakistan'a ihraç edilmesi planlanan bir ürünün yaklaşık ithalat vergilerini bilmek piyasaya giriş açısından önemli hale gelmektedir. Bu bağlamda ürünün bir ülkedeki raf fiyatını etkileyen önemli unsurlardan birisi de o ülkede uygulanan ithalat (gümrük vergisi, düzenleyici vergi, ilave vergi, KDV, satış vergisi vb.) vergilerinin toplamıdır. Pakistan'a ihraç edilmesi planlanan bir ürünün Pakistan'a girişinde uygulanan ithalat vergileri aşağıdaki linkten kolayca öğrenilebilmektedir.

<https://fbr.gov.pk/duty-calculator/51149/152538>

Ancak burada dikkate edilmesi gereken nokta bazı eşya HS kodlarının özellikle 6'lı rakamdan sonraki kodların Pakistan uygulamasında farklılık gösterdiğinin bilinmesi gerekir. Yani ülkemizdeki GTİP ile 8'li bazda Pakistan eşya gümrük kodu bazen uyuşmayabilmektedir.

Söz konusu linkte çorap eşyasına ait hesaplama örnek olarak (01.05.2024) sorgulanarak aşağıdaki görsellerde gösterilmiştir. Burada vergiler arasında yer alan "sales tax" in ülkemizdeki KDV gibi düşünülmesi yani iade ve indirim hakkı tanınan bir vergi türü olduğunu belirtmekte fayda vardır.

Duty Calculator			
HS Code	6115.1010	Tariff Description	--- SOCKS
UOM	u	Quantity	1
Unit Value (USD)	1	Total value (USD)	1
Import Value (PKR)	284,0000		
<input type="button" value="Calculate Duty"/>			

Disclaimer : Calculated duties and taxes are indicative only by assuming Landing Charges & Insurance

Estimated Duties And Taxes			
HS Code	Unit Price	Quantity	
6115.1010	1,0000	1	
Duty Name	Applicable Rate		
Customs Duty	20%		
Sales Tax	18%		
Regulatory Duty	10%		
Income Tax	12%		
Additional Custom Duty	6%		
			Grand Total

İç Vergiler ve Oranları

Gelir Vergisi, 2001 Gelir Vergisi Kanunu ve bunda yapılagelen değişiklikler çerçevesinde tatbik edilmektedir. Bu vergi kişinin bir yıl içinde elde ettiği vergilendirilebilir geliri ile birlikte Pakistan dışında vergilendirilmiş olsa dahi küresel gelirlerine de uygulanmaktadır. Zekat, İşçi Refah Fonu ve İşçi Katılım Fonu ödemeleri gelir vergisinden düşülebilmektedir. Maaşlar, mülk gelirleri, iş kazançları, sermaye kazançları ve diğer gelirler (kâr payı, borç üzerinden kâr, kira gelirleri, piyango vb.) üzerinden de gelir vergisi alınmaktadır. Pakistan vatandaşlarından Pakistan ve küresel gelirlerinin tamamı üzerinden vergi alınırken, Pakistan vatandaşı olmayan kişilerden sadece Pakistan'da elde ettiği gelir için vergi alınmaktadır. Pakistan'daki gelir vergisi oranı gelir dilimlerine bağlı olarak %5 ile %35 arasında değişmektedir.

Devlet bütçe açığını kapatmak amacıyla, gazlı içecek sektörü üzerinde %18 KDV'ye ilaveten %20 Federal Özel Tüketim Vergisi (FED) uygulamaktadır. Bu durum yatırımcıyı olumsuz etkilemekte olup, şeker kullanan diğer meşrubat sektörüne bu vergi uygulanmamaktadır.

Ülkede şirketler için uygulanan genel kurumlar vergisi oranı %29'dur. Ancak, şirketin banka olması veya 300 milyon PKR den fazla gelir elde etmesi halinde (%4'lere kadar varan süper vergi) farklı uygulamalar söz konusu olabilmektedir.

Satış Vergisi, mal ve hizmet satışı ve tedariki için alınan Türkiye'de uygulanan KDV mantığında indirim-iade imkanı olan bir vergi türüdür. Pakistan'daki genel satış vergisi oranı %17 olarak uygulanmakta iken 2022 yılında kesintiye uğrayan, ancak 2023 yılı Şubat ayında yeniden görüşmelerine başlanan IMF destek paketi koşullarından birisi olarak bu oran 2023/Şubat ayında %18'e yükseltilmiştir. Petrol ve gaz için uygulanan vergi ise Petrol ve Gaz Düzenleyici Kurumu tarafından belirlenmektedir. Hizmetler üzerindeki satış vergisi Sindh eyaletinde %19,5 olup, diğer eyaletlerde ise %13 ila %16 arasında değişmektedir. Pakistan aynı zamanda, altyapının geliştirilmesi amacıyla, eyaletler bazında, ithal malların transfer hizmetleri üzerinden kıymet bedeli bazında hesaplanan (ad valorem) "cess" vergileri almaktadır. Söz konusu vergiler, ülke altyapısının desteklenmesi, özellikle yol altyapısının geliştirilmesi için

eyaletler bazında alınmakla birlikte, düzenleyici vergiler gibi yalnızca ithal ürünler üzerinden alındığı için genel nitelikli olmadığı söylenebilir. Bu nedenle söz konusu düzenleyici vergiler ile “cess” vergileri ülkemizde “tarife benzeri önlem” olarak değerlendirilmektedir.

Ürün Standartları ile ilgili Uygulamalar

Genel olarak uluslararası standartlar Pakistan’da kabul görmektedir. Pakistan Standartları ve Kalite Kontrol Otoritesi (PSQCA), Bilim ve Teknoloji Bakanlığı bünyesinde 1996 yılında kurulan ulusal standardizasyon kuruluşudur. Aralık 2000'den bu yana Pakistan standartlarının geliştirilmesi, test edilmesi ve uygulanmasından sorumludur. Pakistan, ISO, IEC ve Uluslararası Yasal Metroloji Organizasyonu (OIML) üyesi olarak, standartları uluslararası gereksinimlerle uygun hale getirmeye çalışmaktadır.

Standartlar genellikle bölgesel standartlar ve İngiliz sistemi baz alınarak oluşturulmuştur. İthal ürünler için, yerli üretimde istenen ve beklenen standartlar aynen geçerlidir. Linki yukarıda yer alan 2022 İthalat Politikası Belgesi (545 (I) 2022 Import Policy Order) Ek N’de 159 ürünün ithal edilebilmesi için gerekli insan sağlığı ve güvenliği ile ilgili Pakistan standartlarının listesi yer almaktadır. İthal ve yerli ürünler aynı uygunluk değerlendirme prosedürüne tabi tutulmaktadır. PSQCA, uluslararası gereksinimlere paralel olarak halk sağlığı ve güvenliği (özellikle gıda ve ihraç ürünleri) ile ilgili zorunlu standartları belirlemektedir. Ülkede uygulanan standartlara:

(<https://www.psqca.com.pk/confirmity-assessment-ca/list-of-compulsory-item-to-meet-pakistan-standards>) linkinden ulaşmak mümkündür.

Gıda ve kozmetik ürünleri için helal sertifikası gerekmekte olup, aşağıdaki helal otoritelerine üye olan tüm ülkelerin helal sertifikaları kabul edilmektedir:

- World Halal Authority (WHA)
- World Halal Food Council (WHFC)
- The Standards and Metrology Institute for Islamic Countries (SMIIC)

Pakistan Ulusal Akreditasyon Konseyi (PNAC) ise, Bilim ve Teknoloji Bakanlığı'nın idari kontrolü altında çalışmakta ve test laboratuvarları ve diğer uygunluk değerlendirme tesislerini bünyesinde bulundurmaktadır.

“Pakistan National Accreditation”, ilk laboratuvar akreditasyonunu 2004 yılında yapmıştır. Bu tarihten sonra, PNAC Laboratory Accreditation aşağıdaki sektörlerde testler yapan bazı laboratuvarları akredite etmiştir:

- Mikrobiyoloji
- Kimyasal
- Gıda
- İnşaat ve inşaat malzemeleri
- Elektrikli ürünler
- Çevresel ürünler
- Tekstil
- Petrokimya
- İlaç

Ambalaj, Paketleme ve Etiketleme

Pakistan'da paketler/kargolar genellikle bina dışında depolandığı için sıcağa ve neme maruz kalmaktadır. Paketleme yapılırken bu duruma dikkat edilmelidir. Ayrıca paketlerin ülkedeki kötü yükleme, boşaltma, aktarma şartlarına da dayanıklı olması gerekmektedir. Hasır, saman gibi paketleme malzemeleri Pakistan gümrük otoriteleri tarafından sağlık gerekçesi ile reddedilebilmektedir. Etiketlerin açık ve okunaklı harflerle Urduca ve İngilizce yazılması gerekmektedir. Paketlerde, üreticinin adı ve adresi, ürünün adı ve cinsi, taşıma ve yükleme sürecindeki uluslararası detay ve işaretler, menşe şahadetnamesi, üretim tarihi ve son kullanma tarihi gibi bilgilerin yazılması gereklidir.

Ayrıca, Pakistan Ticaret Bakanlığı tarafından yapılan ve 1 Temmuz 2019 tarihinde yürürlüğe giren düzenlemeye göre, ülkeye ithal edilecek gıda ürünlerinin ambalajı üzerinde ürün içeriği ile ilgili olarak İngilizce ve Urduca etiket bulunması ile bu ürünlerin Helal Sertifikasına sahip olması zorunluluğu getirilmiştir.

Teknik Engeller

Pakistan'daki döviz sıkıntısı nedeniyle ülke Merkez Bankası'nın peşin ödemeler, ülkeden döviz çıkışı konusundaki sıkı düzenlemeleri, ithalatı kısıcı tedbirler Pakistan'da iş yapan firmalarımızı ve ülkemizden Pakistan'a ihracat yapan firmalarımızı olumsuz etkilemektedir.

Pakistan'da iş yapan firmalarımız ülkemize kar transferlerini yapabilmek için Pakistan Merkez Bankası'nın iznine ihtiyaç duymakta, bu iznin temini sırasında Pakistan Merkez Bankası kesintiler yapmakta ve bu süreç uzun zaman alabilmektedir. Bu bağlamda SBP (Pakistan Merkez Bankası) uygulamalarının güncel olarak takip edilmesi ileride karşılaşılabilecek sorunları minimize edebilecektir.

Pakistan Hükümeti, döviz sorununu çözmek için IMF ile 2023 Temmuz'da Stand-By Anlaşması imzalamış, ithalatta akreditif (L/C) açılmasında yaşanan sorunlarda azalma olmuştur. IMF'den dönemlik taksitler halinde borç almaya devam etmektedirler.

Ayrıca, doğrudan teknik engel olarak sayılmasa da Pakistan'da eyaletler arasında hatta limanlar arasında bile zaman zaman farklı gümrük uygulamaları ortaya çıkabilmektedir. Bunun yanı sıra ülkede liman ve altyapı yetersizlikleri risk bazlı muayene işlemlerinin etkin yapılamaması nedeniyle sevkiyatların gümrükten çekilme işlemlerinin (clearance) uluslararası standartların üzerinde zaman ve maliyet kayıplarına yol açmasına sebep olmakta, bu da ticarete önemli olan zaman/maliyet hesaplarını olumsuz etkilemektedir.

Ülkede yatırımların tek elden idaresi, Pakistan'daki yatırımcıların sorunlarına çözüm bulma ve işlerini kolaylaştırma vizyonuyla İslamabad'ta SIFC (Special Investment Facilitation Center) kurulmuş olup, Pakistan'da ticaret veya yatırımda sorun yaşayan veya yeni yatırım yapmak isteyen ticaret erbabımızın doğrudan irtibata geçebileceği web sitesi linki aşağıdadır.

<https://www.sifc.gov.pk/contact>

Piyasaya arz edilen tüm ürünlerin güvenli ve kaliteli olmasını sağlamak ülkelerin en temel öncelikleri arasındadır. Bu amaçla, ürünlerin uyması gereken teknik kriterler (standartlar ve

teknik düzenlemeler) ile ürünlerin bu kriterlere uygun üretildiğini belgeleyen uygunluk değerlendirmesi işlemlerine günümüzde daha fazla başvurulmaktadır. Standartlar, teknik düzenlemeler ve uygunluk değerlendirmesi prosedürleri, sınai, ekonomik ve ticari gelişmeye katkıda bulunan, insan can ve mal güvenliğini korumayı amaçlayan, modern ekonominin ve standardizasyon sisteminin temel taşlarıdır.

Bununla birlikte, standartlar, teknik düzenlemeler ve uygunluk değerlendirmesi işlemleri çoğu zaman insan sağlığı ve güvenliği gibi meşru amaçların ötesinde ticarete teknik engeller olarak adlandırılan ve uluslararası ticaretin serbest akışını olumsuz etkileyen engellere yol açmaktadır. Uluslararası kabul görmüş standartlardan farklı teknik kriterler belirlenmesi ve gerektiğinden katı test ve belgelendirme işlemlerinin zorunlu kılınması bu alandaki en önemli sorunlardır. Şeffaf bir şekilde kabul edilmeyen ve uygulanmayan bu düzenlemeler ihracatçı firmalar açısından ek külfet ve maliyetlere de yol açmakta ve rekabet edebilirliklerini güçleştirmektedir. İhracatta karşılaştığımız ticarete teknik engellerin önlenmesi, sürdürülebilir ihracat artışının sağlanması açısından da önemlidir.

Bu kapsamda, T.C. Ticaret Bakanlığı Ürün Güvenliği ve Denetimi Genel Müdürlüğü internet sayfasında konu ile ilgili ayrıntılı bilgi mevcuttur: (<https://teknikengel.gov.tr/>).

Ticarete Teknik Engeller İnternet Sitesi, ihracatçılarımızın ticarete teknik engeller alanında yararlanacağı ve etkin olarak kullanacağı temel bir platform olarak yapılandırılmıştır. Bu çerçevede; ihracata konu ülkenin ticarete teknik engeller uygulamaları hakkında bilgi sahibi olunabilmekte, ihtiyaç duyulan ülke mevzuat ve uygulamaları hakkında ilave bilgiler Bakanlığımızdan talep edilebilmekte ve ihracatta karşılaşılan ticarete teknik engeller interaktif olarak Bakanlığımıza bildirilebilmektedir. Ticarete Teknik Engeller İnternet Sitesine üyelik suretiyle ilgilenilen ülke ve ürün gruplarına ilişkin taslak düzenlemeler e-posta ile günlük olarak gönderilmektedir. Ayrıca, firmalarımız ihracatlarını olumsuz etkileyebilecek diğer ülke düzenlemelerini taslak aşamasında öğrenip yorum yapabilmektedir. Ticarete Teknik Engeller İnternet Sitesine üyelik ücretsizdir.

2. PAZARIN ÖZELLİKLERİ

Fikri, Sınai Mülkiyet Hakları

Pakistan’da fikri mülkiyet hakları konusundaki yetkili kuruluş 2005 yılında kurulmuş olan “Intellectual Property Organization of Pakistan”dır (IPO). Pakistan’daki kanunlar genel olarak fikri mülkiyet haklarını korumaktadır. Buna rağmen, gözlemlenebildiği kadarıyla Pakistan’da mülkiyet hakları ihlallerinin yaygın olduğu söylenebilir. Pakistan’ın şu andaki telif hakkı kanununun uygulamasının yetersiz ve cezaların zayıf olduğu göze çarpmaktadır.

Pakistan, marka tescili konusunda Madrid Protokolü Tescil Sistemi’ne (WIPO) resmi olarak dahil olmuştur. Böylece, 24 Mayıs 2021 tarihinden itibaren Pakistan’daki tescilli marka sahipleri, basit prosedürleri yerine getirerek sisteme üye diğer ülkelerde de markalarını koruma altına alabilecekler. Aynı şekilde, sisteme üye diğer devletlerde tescilli markalar da Pakistan’da koruma altına girebilecekler.

Bu bağlamda ilgili mevzuatın tamamına ve marka, patent, telif hakkı, coğrafi işaret vb. IPR başvuru onay tescil vb. tüm işlemlere aşağıdaki linkten erişim sağlanabilmekte ve online başvuru imkanına ulaşılabilmektedir.

https://ipo.gov.pk/online_filing_guidelines

Dağıtım Kanalları

Pakistan’da ürünlerini pazarlamak isteyen yabancı şirketler yerel dağıtım servislerini kullanabilecekleri gibi kendi dağıtım zincirlerini de kurabilirler. 2 adet deniz limanına sahip olan Karaçi ülkenin ana dağıtım merkezidir ve büyük toptancıların çoğunluğu bu şehirde bulunmaktadır.

Pakistan’da toptan satış piyasası oldukça gelişmiştir. Dağıtım ağını oluşturan çok sayıda toptancı bulunmaktadır. Pazarın büyük olduğu durumlarda bir tane ana dağıtımçı tayin edilebilir. Ana dağıtımçı yan dağıtımçılara ulaşarak, ya da doğrudan tüketiciyle irtibat kurarak mal satışını gerçekleştirir.

Pazarda fiziksel olarak bulunmanın gerektiği durumlarda, Pakistan’da şirket kurulabilir, şube açılabilir veya franchise verilebilir.

Tüketici Tercihleri

Pakistan halkının satın alma gücünün düşük olmasının da etkisiyle ülkede tüketilen ürünler genel olarak düşük kaliteli ve ucuz ürünlerdir. Bu tür ürünler de genel olarak Çin’den ithal edilmektedir. Ülkemizden ithal edilen ürünler, yüksek kaliteli ve güvenilir ürünler olarak değerlendirilmekte ve halkın gelir seviyesi orta ve yüksek olan kesimine hitap etmektedir.

Pakistan’daki üst ve orta sınıf gelir grubuna dahil tüketicilerin alışverişlerini genel olarak alışveriş merkezlerinde yapmak yönünde bir eğilimleri olup, bu gelir gruplarına yönelik olarak

başta hazır konfeksiyon ve kozmetik olmak üzere ürünlerimizin bu alışveriş merkezlerinde açılacak mağazalar yoluyla satışı mümkün bulunmaktadır.

Pakistanlı tüketici zihnindeki ülkemiz ürünlerinin kalitesinin yüksek olduğu algısı dikkate alındığında, firmalarımızın doğrudan mağaza açmak veya franchise vermek yoluyla piyasaya girebileceklerdir. Bütün sanayi ürünlerinde distribütörler aracılığıyla pazara giriş yapılabileceği gibi kozmetik, temizlik malzemeleri ile tüm gıda ürünlerinde zincir marketler aracılığıyla pazara giriş imkanlarının değerlendirilmesinin uygun olacağı; ayrıca, süt ürünleri, bisküvi, makarna, salça vb. gıda ürünlerinde, mobilya, tekstil, tekstil kimyasalları ile gübre ürünlerinde yerel şirketlerle üretim konusunda ortak girişimler yapılmasının üretim maliyetlerinin düşürülmesinde (dünyanın en ucuz emek gücüne sahip ülkelerinden birisi olarak) fayda sağlayabileceği düşünülmektedir.

Reklam ve promosyonlar konusunda, büyük reklam firmalarının kullanılması uygun olacaktır. En çok kullanılan reklam metotları ise internet, televizyon ve gazeteler aracılığıyla yapılan reklamlar ile radyo, billboard, periyodik ve ticari yayınlardır.

Kamu İhaleleri

Pakistan, DTÖ Kamu Alımları Anlaşması'na taraf değildir. Ancak, DTÖ Kamu Alımları Anlaşması'nı gözlemci olarak takip etmektedir. Pakistan'da kamu alımları, 2002 Kamu İhale Düzenleme Otoritesi Yönetmeliği ve 2004 Kamu İhale Kuralları çerçevesinde Kamu İhale Düzenleme Otoritesi (Public Procurement Regulatory Authority-PPRA) tarafından düzenlenmektedir. PPRA'ya görevlerini yerine getirme adına gereken güç verilmiş olsa da mevzuatta herhangi bir yaptırım belirlenmediği için cezalandırma yetkisine sahip değildir. Kamu alımlarına ilişkin kurallar ve yönetmeliklerin yayımlanması ile kamu alımlarında hesap verebilirlik ve şeffaflık düzeyi artmıştır.

PPRA'nın web-sitesinden (<https://www.ppra.org.pk/>) kamu ihaleleri bilgilerine kolaylıkla ulaşılabilmektedir.

Diğer taraftan, Maliye Bakanlığı'nın verdiği yetkiyle bütün bakanlıklar ve bağlı kuruluşlar, kendi alımlarını yapabilmektedirler. Eyalet hükümetleri ise kamu alımlarını anılan yönetmelik çerçevesinde kendi kurmuş oldukları ihale kurumları tarafından yürütmektedir. Mevcut rejime göre yabancı şirketlerin kamu ihalelerine katılımına bir sınırlama getirilmemiştir.

3. ÖNEMLİ SEKTÖRLER

Tarım ve Hayvancılık

Pakistan ekonomisinde tarım ve hayvancılık sektörü en önemli sektör konumundadır. GSYİH'nin yaklaşık dörtte biri tarım ve hayvancılık sektöründe üretilmekte, ayrıca işgücünün de yaklaşık yarısı da bu sektörde istihdam edilmektedir. Hayvancılık sektörünün ürettiği GSYİH, tarım ve hayvancılık sektörünün toplam olarak ürettiği GSYİH'nin yaklaşık yarısını oluşturmaktadır. Tarım ülkenin işlenmiş tarım ve sanayi sektörlerine hammadde ve döviz girdisine önemli katkı sağlamaktadır. Tarımsal alanda kendi kendine yeterlilik hükümetlerin öncelikli hedefi olarak yer almaktadır.

Ülkenin önemli tarım ve hayvancılık ürünleri pamuk, buğday, pirinç, şeker kamışı, meyve-sebze, süt, et ve yumurtadır. Pakistan önemli bir süt üreticisi olmasına rağmen süt işleme kapasitesi çok kısıtlı düzeydedir.

Pencap eyaleti ülkenin tarım ambarı statüsünde çok verimli arazilere sahip olup yılda en az üç hasat (pirinç, şeker kamışı, mısır, buğday vb.) alınabilmektedir.

Pakistan'da toprak reformu gerçekleştirilmediğinden, ekilebilir alanların yarısından daha azı küçük çiftlikler tarafından işletilmekte, diğer ekilebilir alanlar ise sayıları daha az olan büyük toprak sahipleri tarafından işletilmektedir.

Sanayi

Sanayi sektörü ülkenin GSYİH'sinin yaklaşık %20'sini üretmekte olup, ülkenin başlıca sanayi dalları tekstil, gıda işleme, ilaç sanayi, inşaat ürünleri, kağıt, cerrahi ürünler ve gübre sanayiidir. 1947 yılında bağımsızlığını kazanmadan önce Pakistan, temelde pamuk da dahil olmak üzere çeşitli sanayi hammaddeleri üreten ve İngiliz Hindistan'ı için geçiş merkezi görevi yerine getiren sınırlı bir sanayi yapısına sahipti. Bağımsızlık sonrasındaki 20 yıl boyunca sanayi sektörü yaklaşık ortalama %9 oranında büyümüştür. Dikkati çeken diğer önemli bir husus ise sanayide aşırı düzeyde emek yoğun (emeğin diğer ülkelere göre çok nispeten ucuz olmasının da etkisiyle) bir üretim modelinin mevcut olduğudur.

Devlet tarafından uygulanan destek programlarının da katkısıyla iplik, tekstil, dokuma, şeker rafineçiliği gibi bazı sektörler gelişme göstermiştir. Sanayinin ihracata katkısı giderek artış göstermektedir. Peş peşe gelen hükümetler sanayi üretimini çeşitlendirme ve katma değeri yüksek ürünlerin üretimi konusunda teşvik edici politikalar uygulamış ve sektördeki sermaye birikimini artırmışlardır. Bununla beraber yine de ortaya çıkan rakamlar yetersizdir. Denizaşırı yatırımcıları ülkeye çekmek amacıyla yapılan son reformlara rağmen, nitelikli işgücü eksikliği, yetersiz fiziki altyapı, haberlerde zaman zaman yer alan kamuda yolsuzluk iddiaları, teoride ve pratikte büyük farklar barındıran politikalar, eyaletler bazında yaşanan siyasi istikrarsızlık ve zaman zaman yaşanan terörist saldırıları gibi dezavantajlar teşviklerin etkisini sınırlandırmaktadır.

Hizmetler

Pakistan'ın hizmetler sektörü gelişen finans hizmetleri ve bilişim teknolojileri (IT) hizmetleri sayesinde hızla büyümektedir. Ülke gayri safi milli hasılasının yaklaşık %55'i hizmetler sektöründen elde edilmektedir. Bununla beraber sektörün büyük bir kısmı verimsiz iç piyasaya dayanmaktadır. Ülke, hizmetler sektörünün pek çok alt kolunda kronik olarak zayıftır. Yurtdışındaki Pakistanlıların aile üyelerinin ve yakınlarının ziyaretleri dışında ülkenin dış ülkelerden gelen yüksek gelirli turist sayısı oldukça sınırlıdır. Ülkenin turizm sektörü altyapı ve tesisleşme eksikliği ile terör riski nedeniyle potansiyelinin çok altında kalmıştır.

Bununla birlikte ülkenin diğer alanlarında olduğu gibi turizm alanında da potansiyeli yüksektir. Himalaya yakınlarında ve ülkenin kuzeyinde yer alan Gilgit-Baltistan bölgesinde bazı doğa manzaralarının Pakistan'ın doğal harikası olarak tarif edilmektedir. Ayrıca ülkede tarihi yapılar ve kaleler/surlar tarihi zenginlikleri arasındadır. Eski Lahor diye adlandırılan tarihi alan oldukça zengin kültürel mirasa sahiptir. Hükümetler ülkenin özellikle kuzey kısımlarında bulunan turistik potansiyeli değerlendirmek konusunda çaba göstermektedirler.

Pakistan, giderek küçülen deniz filosu yüzünden taşımacılık konusunda sıkıntı içindedir. Deniz taşımacılığında kamu firmalarının imtiyazlı rolü nedeniyle sektörün büyümesi konusunda endişeler oluşmaktadır.

Ülkede perakende sektörü ise gelişmekte olmasına rağmen halen olması gereken seviyeye ulaşamamıştır.

Ülkedeki kayıtlı bilişim ve alt sektörlerinde faaliyet gösteren, "Pakistan Software Export Board"a (PSEB) tescil edilmiş firma sayısı, 2023 yılsonu itibarıyla 17.000'i aşmıştır. Pakistan Hükümeti bilişim sektörünün ihracat potansiyelinin farkında olup, hem politika hem de kaynak tahsisi olarak bu sektöre çok önem vermektedir.

Pakistan'ın bilgisayar yazılımı sektörü son birkaç yıldır istikrarlı bir şekilde büyüme kaydetmektedir. Yerel sektör kaynaklarına göre, yazılım sektörünün toplam büyüklüğü 3,5 milyar ABD doları olup küresel pandeminin, Ukrayna-Rusya geriliminin ve 2022 yılı yaz döneminde yaşanan sel baskınlarının getirdiği zorluklara rağmen sektörün daha da büyümesi öngörülmektedir.

Pakistan'da yazılım şirketlerinin üslendiği 27 teknopark bulunmaktadır. Bu teknoparklarda 170 yazılım şirketi bulunmaktadır. Pakistan 2022-2023 (Temmuz-Haziran) bütçe döneminde telekomünikasyon ve yazılım alanında 2,6 milyar dolar tutarında ihracat gerçekleştirmiştir.

Madencilik

Pakistan'da madencilik sektörü ülke GSYİH'sinin yaklaşık %3'ünü üretmesine rağmen, sektörün ihracat potansiyeli yeterince değerlendirilmemektedir. Pakistan madencilik sektörünün ihracatı bu sektördeki tüm dünya ihracatının yaklaşık %0,1'ini teşkil etmektedir. Pakistan'da bulunan başlıca mineraller kömür, altın, bakır, tuz, boksit, kromit gibi madenler ve akuamarin, topaz, yakut, zümrüt, turmalin gibi değerli ve/veya yarı değerli taşlardır. Pakistan'da bulunan "Khewra Salt Mine", Dünya'nın en büyük 2. tuz madenidir.

Ülkenin kuzey bölgelerinde yer alan KPK eyaleti özellikle değerli ve yarı değerli taşlar açısından rezervler barındırmakta olup ayrıntılı bilgiye ve fırsatlara işbu linkten erişim sağlamak mümkündür. (<https://kpminerals.gov.pk>)

Pakistan'da madencilik sektörünün geliştirilmesinden sorumlu kuruluş Petrol ve Doğal Kaynaklar Bakanlığı'na bağlı "Pakistan Mineral Development Corporation"dır (PMDC). Pakistan Hükümeti, madenleri geliştirmek ve sektördeki üretimi artırmak amacıyla Çin ile çok sayıda ortak yatırım oluşturmuştur.

Bir Türk firması da altın madeni çıkarımı için ruhsat almış ve yatırım yapmıştır. Demir madeni için de bir Türk firmamız hâlihazırda Pakistanlı yetkililerle müzakere etmektedir.

Enerji

Pakistan'ın enerji tüketiminin %80'i petrol ve gazdan karşılanmaktadır. Petrol, başta Suudi Arabistan olmak üzere Orta Doğu ülkelerinden, gaz ise İran'dan ithal edilmektedir. Pakistan'da, sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG), sıvılaştırılmış petrol gazı (LPG) ve kömür diğer enerji kaynakları olarak sayılabilir.

Hidro enerji ülkenin toplam enerji ihtiyacının yaklaşık %13'ünü karşılamakla birlikte diğer yenilenebilir enerji kaynaklarının payı oldukça düşüktür. Pakistan'da enerji arzındaki (özellikle elektrik ve gaz) düzensizlikler ve kesintiler nedeniyle ülke ekonomisinin her alanı zarar görmekte olup, son yıllarda artırılan hidro enerji yatırımları ile bu sorunun üstesinden gelinmeye çalışılmaktadır. Son dönemde, hem enerji arzını istikrarlı hale getirebilmek, hem de 2019 yılı ortalarında IMF ile yapılmış olan anlaşma şartlarına uyabilmek amacıyla elektrik, gaz ve petrol fiyatlarına yüksek oranlarda zamlar yapılmıştır. Enerji arzı yetersizliğinin de etkisiyle günlük elektrik kesintileri kronikleşme eğilimine girmektedir.

Ülke yenilenebilir enerji alanında önemli atılımlar yapmaktadır. 2023 yılı itibarıyla tüm kamu binalarının güneş panelleri ile kaplanması gündeme gelmiş, güneş ve rüzgar enerjisi için önemli teşvikler getirilmiştir.

Ülkemizin enerji alanında faaliyet gösteren önemli şirketlerinden birisi Pakistan'da rüzgâr enerjisinden elektrik üretmekte ve güneş enerjisi için de yatırım yapmaktadır. Sektördeki bir diğer önemli Türk şirketi de, jeotermal enerjiden elektrik üretimi için görüşmelere başlamıştır.

4. PAZARDA DİKKAT EDİLMESİ GEREKEN HUSUSLAR VE DİĞER BİLGİLER

İş Kültürü

Pakistan iş kültüründe açık kapı politikası geçerlidir. Toplantılarda dahi kapılar herkese açık tutulmakta ve beklenmedik müdahaleler olabilmektedir. Toplantılara zamanında ve hazırlanmış olarak gidilmelidir. Pakistan'daki özel sektör firmaları uluslararası şirketlerin çalışma stiline alışkın olduklarından dolayı zamanlamaya çok fazla önem verirler. İş görüşmelerinde ilk tanışmadan sonra kartvizit değişimi yapılmaktadır. Üniversite derecesi veya profesyonel unvanlar gibi sosyal statü gösteren bilgilerin kartvizitte olması faydalıdır.

Şirketlerde hiyerarşik bir yapı vardır. Kararlar şirketin en üstteki kişisi tarafından alınmaktadır. Kararlara çok yavaş adımlarla ulaşılır. Karşı tarafı hızlı karar alması için aceleye getirmek kaba bir davranış olarak kabul edilmektedir.

Ayrıca, Pakistan'da Ramazan ayı süresince randevuların alınmamasına özen gösterilmelidir. Çalışma hayatı resmen olmasa da bu ayda gayri resmi olarak durma noktasına gelmektedir.

Pakistan temel olarak İngiliz Hukuk Sistemi'ni esas almaktadır. Dava türü ve bazında değişse de genel olarak Pakistan hukuk sisteminin ağır ve yavaş işlediği, davaların uzun sürdüğü söylenebilir. Ayrıca, yerel medya haberlerine göre adalet ve şeffaflık konusunda önemli problemlerin yaşandığı iddia edilmektedir. İhale edilmiş olan kamu projeleri sonradan mahkeme kararlarıyla durdurulabilmekte ve uzun süren davalar firmaların büyük zararlar görmesine yol açabilmektedir.

On yıllardır ülkenin iş kültürünün bir etkisi olarak ordu mensupları da kamu ya da yarı kamu nitelikli iş dünyasında etkin olabilmekte ve özellikle emekli binbaşılar, albaylar, generaller özel sektörde üst düzey yönetici olarak görev yapabilmektedirler.

Dünya Bankası "Doing Business Raporu"na göre Pakistan 2019 yılında 55,31 puanla 190 ülke arasında 136. sırada yer almış olup 2020 yılında 61 puanla 108. sıraya yükselmiştir. (Not: 2021 yılından itibaren Dünya Bankası bu raporun yayınlanmasından vaz geçmiştir)

Dünya Bankası Doing Business Raporu Ülke Bilgileri

	2020 Yılı Sırası	2020 Yılı Puanı	2019 Yılı Sırası	2019 Yılı Puanı	2018 Yılı Puanı
Genel	108	61,0	136	55,31	52,78
İşe Başlama	72	89,3	130	81,89	76,60
İnşaat İzinleri	112	66,5	166	53,59	52,80
Elektrik Temini	123	64,0	167	44,75	44,51
Tapu Kaydı	151	48,6	161	45,63	41,36
Kredi Temini	119	45,0	112	45,00	45,00
Azınlık Hissedar Haklarının Korunması	28	72,0	26	71,67	71,67
Vergi Ödeme	161	52,9	173	47,05	46,42
Dış Ticaret	111	68,8	142	60,12	60,12
Sözleşmelerin İcrası	156	43,5	156	43,49	43,49
Şirket Tasfiyesi	58	59,0	53	59,86	45,83

Kaynak: Dünya Bankası

Para Kullanımı

Pakistan'ın para birimi Pakistan rupisidir (PKR). Pakistan'da günlük hayatta nakit para kullanılması yaygın olup, kredi kartı veya çek kullanımı çok nadirdir. Ülke bankacılık işlemlerinin daha da izlenebilir olması ve şeffaflaşması üzerine Fransa'da yapılan oturumda 2022 yılında FATF gri listesinden çıkarılmıştır.

SBP (Merkez Bankası) verilerine göre yaklaşık 47 milyon kartın %64'ünü banka kartı (debit cards), %22'sini sosyal refah kartları (social welfare cards) %10'unu ATM kartları, %4'ünü de kredi kartları (credit cards) oluşturmaktadır.

Resmî Tatiller ve Mesai Saatleri

Sabit resmi tatil günleri şu şekildedir:

23 Mart: Pakistan Günü

5 Şubat: Keşmir Günü

1 Mayıs: İşçi Bayramı

14 Ağustos: Bağımsızlık Günü

25 Aralık: Quaid-e-Azam'ın Doğum Günü

Değişken resmi tatil günleri şu şekildedir:

Pakistan'da dini bayramlar, kandiller ve aşure günü de resmi tatiller arasındadır.

Çalışma Saatleri:

Kamu Kurumları: (Pazartesi-Cuma) 09.00-16.00

Özel Sektör : (Pazartesi-Cuma) 09.00-17.00

Bankalar : (Pazartesi-Cuma) 09.00-17.00

Mağazalar : (Pazartesi-Cuma) 10.00/11.00-21/22.00 Genel olarak Pazar günü mağazalar kapalıdır.

Yerel Saat

Pakistan GMT+5 saat diliminde yer almaktadır.

Ülkemizle Pakistan arasında 2 saat yerel saat farkı mevcuttur. Örneğin; Türkiye'de saat 15:00 iken Pakistan'da 17:00'dir.

5. ŞİRKET KURULUŞU VE İŞ YAPMA İLE İLGİLİ BİLGİLER

Şirket Türleri

Pakistan'da bir veya birden fazla ortaklı şirket tesis edilebilmektedir. Ancak, ortak veya ortakların şirket alacaklıları karşısındaki sorumlulukları kapsamında bir ayrıma gidilmekte olup ayrıca ortak sayısı şirket unvanını belirleyici olmaktadır.

Pakistan'da bir işletme/şirket "Company" ya da "Firm" olarak iki ayrı isim altında tesis edilebilir.

Sole Company Limited: "SMC-Sole Company Ltd." olarak adlandırılan şirket tek ortaklı ve ortağın koyduğu sermaye ile sorumlu olduğu bir şirket tipi olup, şirketin unvanı en az bir müdür atanması halinde "Pvt. Ltd." veya müdür atanmaması halinde ise sadece "Ltd." olabilmektedir.

Private Limited: En az iki ve en çok 50 ortak sayısı ile sınırlı olan "Pvt. Ltd." şeklindeki şirkette en az beş müdür atanması gerekmektedir. Yine ortaklar, şirket alacaklıları karşısındaki sınırlı sorumludurlar.

Public Company: Bu şekilde tesis edilen şirketin unvanında "public" ibaresi yer almamakla beraber çok ortaklı olduğunu göstermektedir. Esas itibarıyla bir şirketin unvanında "public" ifadesinin yer alması o şirketin bir iktisadi devlet teşekkülü olduğunu gösterir.

"Company" şeklinde tesis edilmek istenilen bir şirketin kuruluş ve kaydı, "Security and Exchange Commission of Pakistan" (SECP) tarafından yapılmaktadır.

Firm: En az iki ortaklı olup, ortakların şirket alacaklıları karşısındaki sorumlulukları sınırsızdır. Bu tür şirket kuruluşu ve kayıt işlemleri, Ticaret Bakanlığı Tescil Ofisi tarafından yapılmaktadır. Buna ilave olarak, sadece NTN-Ulusal Vergi Numarası'nın alınarak ve kayıt bürosuna tescil edilmeksizin de "Firm" şeklinde şirket tesis edilebilir. Ancak, bu durumda şirket tarafından yürütülecek faaliyetler sınırlı kalmaktadır.

Joint Venture: En az iki gerçek kişi ya da tüzel kişi arasında gerçekleştirilen bir girişim olup, yukarıda belirtilen esaslar çerçevesinde tesis edilebilir. Öte yandan, yabancı bir gerçek veya tüzel kişilik tarafından Pakistan'da yerel bir şirket kurulmasını müteakip yabancı personel istihdam edilmek istenilmesi halinde Pakistan Yatırım Kurulu - "Board of Investment" (BOI) izninin temin edilmesi gerekmektedir. Bunun yanında, yurtdışında yerleşik bir tüzel kişiliğin ise Pakistan'da şube, ofis veya irtibat bürosu tesis etmek istemesi durumunda BOI-Pakistan Yatırım Kurulu'nun izni aranmakta ve Kurul tarafından belirli süreli (genellikle 3 yıl) verilen ve süre sonunda yapılacak başvuru ile Kurul tarafından yenilenen lisansın temin edilmesi gerekmektedir.

Şirket Kurma Prosedürü

Pakistan'da şirket kurulumuna ilişkin esaslar "1984 Companies Ordinance" ve bu mevzuatta bazı değişiklikler yapmış olan "2017 Companies Act" ile belirlenmiştir.

Özel bir limitet şirketi kurmak için, ilk olarak şirket unvanının kullanılıp kullanılmayacağına "Security and Exchange Commission of Pakistan" (SECP) kurumundan kontrol edilmesi gerekmektedir.

Şirket kuruluşu için aşağıdaki belgelerin ve formların SECP'e sunulması gerekmektedir:

- Şirket ana sözleşmesi,
- Ulusal kimlik kartlarının suretleri (Pakistan vatandaşları için),
- İlgili ülkenin Pakistan Büyükelçiliği tarafından usulüne uygun olarak tasdik edilmiş pasaport suretleri (yabancı ülke vatandaşları için),
- Taahhütname,
- Şirket adres bildirim formu,
- Şirket ortaklarına ilişkin bilgi formu,
- Şirketin kuruluş işlemlerini şirket ortakları takip etmeyecekse, şirket sözleşmesinde yer alan bütün ortakların imzasıyla, şirketin kuruluş işlemlerini tamamlamak üzere yetkilendirilecek avukat için düzenlenmiş noter onaylı vekaletname,
- Yabancı şirketler için hangi bölgede faaliyet gösterildiğine dair form,
- Kayıt ücretinin ödendiğine ilişkin makbuzun sureti.

Evrakların incelenmesi sonucunda SECP tarafından şirketin kuruluş belgesi yayınlanır. Özel bir limitet şirketin kuruluş süreci, gerekli belgelerin SECP'e sunulduğu günden itibaren genellikle iki haftada tamamlanması öngörülmekle birlikte bu sürenin uzaması yaygındır.

Yabancı şirketlerin kuruluş için SECP'e başvurmadan önce "Board of Investment"dan (BOI) izin yazısı almaları gerekmektedir.

Şube Açmak: Yabancı şirketlerin Pakistan'da şube ve irtibat bürosu açma izinleri "Board of Investment" (BOI) tarafından verilmektedir. Yabancı şirketler tarafından Pakistan'daki kamu veya özel sektör ile sözleşme yükümlülüklerini yerine getirmek için şube açılabilir. Ancak şubelerin faaliyetleri, imzalanan sözleşmeler ile sınırlı tutulmakta, herhangi bir ticari faaliyette bulunmalarına izin verilmemektedir. Şube faaliyetlerinden elde edilen gelir, vergisi ödendikten sonra şirket merkezine gönderilebilmektedir. Para transferi, Pakistan Merkez Bankası'nın döviz mevzuatında belirtilen prosedürler çerçevesinde normal bankacılık kanalı ve vergi düzenlemeleri uyarınca yetkili bir banka aracılığıyla yapılabilmektedir.

Temsilcilik Açmak: Yabancı firmalar tarafından ürün tanıtımı, teknik danışmanlık, iş birliklerinin araştırılması ve ihracatı geliştirme adına temsilcilik açılabilen, ancak herhangi bir ticari faaliyette bulunmalarına izin verilmemektedir. Başvuru süreci, ilgili diğer kurumların da görüşünün sorulması nedeniyle 7 hafta civarında sürmektedir.

Sigorta

Pakistan'da, Hükümet tarafından desteklenen sigorta ve emeklilik planlarından sadece kamudaki nüfusun küçük bir bölümü faydalanabilmektedir. Sigorta imkanları şehir merkezlerinde ve resmî kurumlarda çalışanlar açısından oldukça elverişli iken, nüfusun çoğunluğunun yaşadığı kırsal alanlarda kayıt dışı istihdam yaygındır.

Kamu kurumlarında çalışanlar için emeklilik ve sosyal güvenlik hakları sosyal sigortalar ve işçi refah programlarıyla sağlanmaktadır. Yarı devlet şirketleri ve özel sektörde sosyal güvenlik uygulamaları Federal Hükümet'e bağlı "Employees Old Age Benefits Institution" (EOBI) ile eyalet hükümetlerine bağlı "Employees Social Security Institution" (ESSI) tarafından yürütülmektedir. Bu kurumlar işçilere konut edinimi, sosyal yardım, emekli ikramiyesi ve emekli aylığı şeklinde imkanlar sağlamaktadır.

5 kişiden fazla çalışana sahip bütün sanayi veya ticaret şirketleri EOBI'ya kayıtlı olması gerekmektedir. Kuruma ödenmesi gereken asgari prim tutarı işveren için asgari ücretin %5'i, işçi için ise asgari ücretin %1'i kadardır.

Bankacılık Mevzuatı

Pakistan'da finansal hizmetler 1990'lı yılların ilk yarısında serbestleştirilmiştir. Bazı yeni bankalar lisans almış, döviz kontrolleri kaldırılmış, para ve kredi politikaları daha piyasa odaklı hale getirilmiştir. Daha önceki dönemde kamu bankaları rekabetçi olmaları ve portföylerini özenli bir şekilde yönetmeleri konusunda fazla teşvik görmemiş, politik baskılar verimsizliğe, yüksek faiz oranları da kredilerin azalmasına yol açmıştır. Sektörde özelleştirmenin başlaması ile bu durum değişmiştir. Aktif pazarlama ve artan talep bankaların kredi verme oranlarını hızla artırmıştır.

Kredilere en fazla talep, ağırlıklı olarak tekstil sektöründen olmak üzere kurumsal müşterilerden gelmektedir. Tekstil sektörü 1999-2005 yılları arasında teçhizatlarının modernizasyonu için 4 milyar ABD doları tutarında yatırım yapmıştır. Ticaretin finansmanı da kurumsal kredilerde önemli yer tutmaktadır. Bu konuda en önemli sektörlerden biri pamuk ticaretidir. Özellikle pamuk üretiminin düşük olduğu yıllarda kredi talebi artmaktadır. Son yıllarda tüketici kredileri de önem kazanmaktadır. Ancak bu eğilimin sürmesi mevcut ekonomik sıkıntı ve belirsizliklerin son bulmasına bağlıdır.

Ülkede İslami bankacılık da oldukça yaygındır ve bankacılık sektörünün yaklaşık %15'ini oluşturmaktadır. Pakistan'da batı tarzı ve İslami bankacılığın birlikte var olmaya devam etmesi beklenmektedir.

Habib Bank Limited, National Bank, United Bank, MCB Bank ve Allied Bank, Pakistan bankacılık sektöründeki en büyük aktörler olup sektörün %55'ini elinde tutmaktadır. Bu beş bankayı son yıllarda hızla büyüyen Bank Alfalah ve Meezan Bank takip etmektedir. Habib Bank Limited'in ülkemizde de bir şubesi bulunmaktadır. Pakistan'da faaliyet gösteren tüm banka ve finans kurumlarının isimlerine Pakistan Merkez Bankası'nın (State Bank of Pakistan) (<http://www.sbp.org.pk/ecib/members.htm>) linkinden ulaşmak mümkündür.

Türk bankacılık sektöründe faaliyette bulunan bankaların Pakistan'da herhangi bir temsilcilik, şube veya iştiraki bulunmamaktadır. Pakistan kurumlarının ülkemiz bankaları tarafından verilen teminat mektuplarını kabul etmedikleri göz önünde bulundurulduğunda, bu hususun önemi daha da artmaktadır. Bu konuda firmalarımız özellikle Çin firmalarına karşı dezavantajlı pozisyondadırlar. Çin firmaları Pakistan'da bulunan Çin bankalarından çok rahatlıkla yüksek teminat mektupları alabilmektedir.

Pakistan'daki firmalarla Türk banka şubesi açılmasına yönelik görüşmeler yapılmış, firmalarımız Türk bankası açılmasını talep ettiklerini bildirmişlerdir. Bir Türk kamu bankasıyla görüşme yapılmış olup, en yakın üst düzey ziyarette de gündeme alınması planlanmaktadır.

Vizeler

Umuma mahsus pasaport sahipleri vizeye tabidir. Diplomatik, hizmet ve hususi pasaport sahipleri vizeden muaf olup, bu kişiler ülkeye girişten itibaren 3 ay içerisinde ülkeden çıkış yapmak veya vize sürelerini uzatmak zorundadırlar. Turist vizesi üç ay süre ile verilmektedir. İş vizesi 5 yıllık çok girişli verilebilmekte ancak, üç aylık periyotlarda çıkış yapılması gerekmektedir. Çalışma vizesi bir yıllık süreyle verilmekte ve her yıl yenilenmesi gerekmektedir. Çalışma vizesi başvuruları "Pakistan Board of Investment" (BOI) tarafından değerlendirilmekte, süre uzatımlarında İçişleri Bakanlığının görüşü alınmaktadır. Çalışma vizelerinin süre uzatım süreci 3-6 ay sürmektedir. Bu süre zarfında mevcut vizenin süresinin bitmesi durumunda Pakistan dışına çıkılamamakta ve fazla kalınan süre için ceza tatbik edilmektedir.

Yolcu ve turistlerin Pakistan'a giriş ve Pakistan'dan çıkışlarda uymaları gereken gümrük mevzuatına ilişkin rehber aşağıdaki linkte mevcut olup, incelenmesinde fayda görülmektedir.
<https://www.fbr.gov.pk/categ/travel-guide/51149/80881/%20131182>

Kaynak: T.C. İslamabad Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği